

Muhtelemeden buluntuların az olması nedeni ile genel olarak Urartu çanak çömleği konusunda günümüze dek yapılan çalışmalar maalesef yeterli değildir. Von der Osten'in bu konudaki yayınlarından başka², merhum Osman Sümer'in küçük bir araştırma yazısı³ van Loon tarafından yazılanlar⁴ ve son olarak Kutlu Emre'nin Altintepe seramiği ni konu alan çalışması⁵ bu konudaki belli başlı araştırmalar kabul edilebilir. Boyalı Urartu seramiği konusunda ise bilgiler çok daha dar bir düzeyde kalmaktadır. Van'ın Kalecik köyünde yapılan kazılarda bulunan bazı boyalı seramik parçalarından başka⁶, Karmir Blur'da bulunmuş birkaç parça eser⁷, Çavuşte-

pe kazılarında A. Erzen yönetiminde yürütülmekte olan kazılarda elde edilen bazı boyalı çanak çömlek parçaları ile 3. çok renkli Patnos kasesi⁹ bu konuda yayınlanmış örneklerin en belli başlıları kabul edilebilir.

Adana Bölge Müzesinin Urartu eserleri koleksiyonu içindeki boyalı çanak grubunda müzeye satın alınma yolu ile girdiğinden eserlerin buluntu yerlerinin ya da yapı tabakalarının kesinlikle saptanması mümkün olmamaktadır. Ancak çoğunlukla Patnos ilçesi civarında,, geldikleri eserleri müzeye getiren antikacılar tarafından belirtilmiştir.

Burada tanıtımı yapılacak olan eserlerin bütünü çarkta yapılmış olup ana renk çoğunlukla deve tüyü rengidir. Bir kaç eser dışında hemen hepsi oldukça iyi perdelanmıştır. Eserlerden bazılarının yapım teknik ve şekilleri bunların rituel olabileceklerini düşündürmektedir. Aslında Adana Bölge Müzesine Urartu ülkesinden gelen 30 dan çok boyalı kap varsa da, burada bunlardan yalnızca kesinlikle Urartu çağına tarihlenebilecek olanlar tanıtılmaya çalışılmaktadır.

Prof. Dr. A. Erzen tarafından (Milletlerarası 10. Klasik Arkeoloji Kongresi) nde verilen bir konferans sırasında Çavuştepe kazılarında bulunmuş, üzerinde 4 ve 5 nolu eserlerle aynı bezemeyi gösteren birkaç boyalı çanak çömlek parçası sfide olarak gösterilmiş idi.

⁹ E. Akurgal, Urartaische. und Altiranische Kunstzentren, (Ankara, 1968) taf. XXXV C.

¹ Makalenin hazırlanmasına büyük emeği geçen Eski Antalya Müzesi Asistanı Arkeolog Mine Timur'a, değerli fikirlerinden yararlandığımız Prof. Dr. Nimet özgüç, Doç. Dr. Kutlu Emre ve çizimlerini yapan Rifat Ergeç'e teşekkürü yerine getirmesi gerekli bir minnet borcu kabul ederiz.

² H.H. von der Osten, Die Urartöische Töpferei aus Van, *Orientalia*, 21 (1952) s. 307 - 328; 22 (1953), s. 329 - 354.

³ O. Sümer, Urartu Pişmiş Toprak Eserleri Hakkında, *Anatolia*, VI (1961/2), s. 245 vd.

⁴ M.N. van Loon, *Urartian Art*, (İstanbul, 1966). s. 29 vd.

⁵ Kutlu Emre, Altintepe'de Urartu Seramiği, *Belleten*, 33 (1969), s. 279 vd.

⁶ K. Lacke, Van'da Yapılan Hafriyat, *Türk Tarih Arkeologya ve Etnografya Dergisi*, IV (1940). s. 189.

⁷ B. Piotrovsky, *Urartu (Nagel)*, 1969, pi. 47 - 48-58.

- TIPOLOJİ -

Eserier üzerinde yapılan çalışmalar sonucu, tiplerinin 6 ana grupta oluştuğu saptanmıştır.

- A - Yonca ağızlı testiler,
- B - M1nyatür kaplar,
- C - • Kısa boyunu"u, geniş karınlı kaplar,
- D. Çift kulplu, geniş düz dipli kap,
- E - Mataralar,
- F - Ritonlar.

A - Yonca ağızlı testiler: Adana Bölge Müzesi'nde halen 3 adet yonca ağızlı Urartu testisi vardır. Aslında bu eserlerden 3. s. şekil bakımından 1 ve 2. ciden farklı ise de, yonca ağızlı ve tek kulplu olması nedeni ile bu gruba alınmıştır.

1. h : 32 cm. Karın R: 24,5 cm. Kaide R: 11 cm. (Fig. 1, Res. 1, a-e) ¹⁰.

Bugüne kadar bulunmuş olan Urartu kapları içinde en çok dikkati çeken eserlerden biri olan bu yonca ağızlı, tek kulplu testi, deve tüyü astarlı, perdahlı, yonca ağızlı, yumurta gövdeli, düz diplidir. Ağız kenarı ve kulpu astarlanmıştır,

Boynun gövdeye bağlandığı yerden gövdeye doğru dört sıra halinde koyu kahverengi ve birbirine paralel şeritle: yapılmış, bu şeritler arasındaki ilk sırada yon V motifi, ikinci sırada dalgalı hat motifi, üçüncü sırada ise giyoş motifi işlenmiştir. Kabın ana motifi, son derece başarılı bir şekilde stilize edilmiş bir arslan figürüdür. Siyah konturlarla kesilmiş olan figürün içi toprak rengi ile boyanmış ve kabın yuvarlaklığı ile başa-

rılı bir uyum sağlayan yuvarlak hatlarla çizilmiştir. Arslan bacaklarını ileriye

¹⁰ Eserin Van illi, Malazgirt ilçesine bağlı Pulur köyü civarındaki bir Urartu mezarında bulunduğu, kabı müzeye getiren eski eser satıcısı tarafından ifade edilmiştir.

doğru uzatmış, sağa hareket halinde gösterilmiştir. Figürün işleniş özellikleri eserinin Kafkas sanatı-etkilerinde kaldığını göstermektedir ¹¹. ancak figür bazı İran ¹² ve yerli Anadolu unsurlarında ihtiva eder görünmektedir.

Bu figürün iki yanında, gövdeye dik olarak işlenmiş herbi-i iç içe geçmiş üçer adet hattın teşekkül etmiş baş aşağı üçgen motifleri yer almaktadır ki, bunlardan en dıştaki ile en içteki hat (koyu kahve), ortadaki, siyah renklerle verilmiştir.

2. h : 26,5 cm. Ağız R: 6,4 cm. Karın R : 23 cm. (Fig. 2, Res. 2 a - c)

Koyu kahverengi hamurlu, deve tüyü astarlı, yonca ağızlı, kalın boyunlu, yuvarlak gövdeli ve düz kaidelidir. Kulpu ağız paralelinden başlayıp boynun hemen altında bitmektedir. Boyundan karın üzerine doğru kabın etrafını çevreleyen 4 sıra kırmızı şerit ve bu şeritler arasında üstten sırayla bir sıra siyah renkte yan V motifi, altında 2 sıra siyah renkte dalgalı hat motifi ve en son iki şerit arasında ise; ortadaki kırmızı, alt ve üstteki siyah renkte 3 sıra yan W motifi işlenmiştir ¹³. Motiflerin altında, kabın ön kısmına rastlayan yerde, kırmızı renkte, uzunca, iç bükey bir kaideye oturmuş, siyah renkte bir dağ keşişi figürü ve kaide yanında kırmızı renkte bir yaprak motifi yer almaktadır. Keçi figürünün sağ tarafında 5 ve solunda 6 adet iç içe üçgen motifleri vardır ve bütün bu motiflerin etrafı alttan yarım daire biçiminde kırmızı bir şeritle çevrelenmiştir.

3. Müz. Env. no .23.3.1972. h: 12 cm. Ağız R: 9,9 cm. Kaide R: 13 cm.

¹¹ Krş. T.T. Rice, Die Skythen, (1957), abb. 38.

¹² Krş. Jean-Louis Huot, Persia (Archeologia Mundl), 1965, pi. 65.

¹³ Bir önceki eserde mevcut bulunan bu motif Patnos kasesi üzerinde yer almaktadır Bak. dipnot. 9.

(Fig. 3, Res. 3 a - b) ¹⁴

Deve tüyü hamurlu, astarsız, yonca ağzılı, yuvarlak gövdeli, düz dipli, tek kulplu olan eser iyi korunmuştur. Boyunda bir-sıra kırmızı şerit ve şeritli:ı altında siyah renk ile dalgalı hat motifi, gövdede ise; kaideye dik, kırmızı renkte yedi adet üçgen motifi yapılmış ve aralarına siyah ve kırmızı renkte yaprak motifleri işlenmiştir. Eser; gerek formu, gerekse motifleri açısından Anadolu geleneginin Urartu'da işlenmiş tipik bir örneği kabul edilebilir.

B - Minyatür Kaplar:

4. Müz. Env. No. 29.6.1974/1, h: 7 cm. Ağız R: 4 cm. Karın R: 6 cm. (Fig. 4; R0s. 4).

Deve tüyü hamurlu, dışarı taşık yuvarlak ağzılı, kısa ince boyunlu, yuvarlak gövdeli bu minyatür kabın boyun ve gövdesine enine 4 tane bordo renkli şerit çekilmiş ve aralarına siyah ve bordo renklerle dalgalı *hat* motifi işlenmiştir.

Bu tür süslemeye Çavuştepe kazılarında bulunmuş bazı boyalı seramik parçalarının üstlerinde de rastlanılmıştır ¹⁵

5. Müze. Env. No. 29.6.1972/2 (Res. 5).

Ölçü ve desenleri yönünden bir önceki eserle tamamen aynılık göstermektedir.

C - Kısa boyunlu geniş karınlı kaplar:

6. Müze Env. No. 25.7.1973, h: 16 cm. Ağız R: 12 cm. Karın R: 20 cm. (Fig. 5, Res. 6, a - b).

Deve tüyü hamurlu, gövdenin alt

kısmı kırmızı kahverengi astarlı, hafif dışarı çekik yuvarlak ağzılı boyunsuz, yuvarlak gövdeli, düz dipli,ir. Gövdenin

¹⁴ Eserin 4, 5 ve 9 nolu kaplarla aynı mezarda bulunduğu eserleri müzeye getiren eski eser satıcısı tarafından ifade edilmiştir.

¹⁵ Bak. dip not 8.

üst yarısında, siyah ve kırmızı-kahverengi, ikiye yanyana hattan oluşan 5 tane üçgen motifi vücuda getirilmiş ve bunların içleri enine dalgalı hat motifi ile süslenmiş, üçgenlerin aralarında Hitit 'Frig çağı seramiklerinde sık karşılaşılan su kuşu motiflerine yer verilmiştir, Ancak bu su kuşu motifinin son yıllarda Azerbaycan'da C. Burney tarafından yürütülmekte olan Haftavantepe kazılarında bulunan bazı boyalı seramik parçaları üzerinde yer alan aynı tip motiflerle çok yakın benzerlikler göstermesi Urartu sanatçısının daha çok kuzey batı İran sanatı etkilerinde kaldığına işaret etmektedir ¹⁷.

7. Müze Env. No. 1180 h: 11 cm. Ağız R: 8,5 cm. Karın R: 13 cm. (Fig. 6, Res. 7) ¹⁸.

Deve tüyü hamurlu, alt yarısı kırmızı-kahve astarlı, hafif dışa dönük yuvarlak ağzılı, kısa boyunlu, geniş karınlı, düz dipli bir kaptır. Astarı yer yer bozulmuş olan kapta gövdenin üst kısmı içi taranmış üçgen motifleri ile süslenmiştir ¹⁹.

D - Çift kulplu, geniş - düz dipli kap:

Kolleksiyonda bu gruptan yalnız bir eser bulunmaktadır.

8. Müze Env. No. 29.4.72 h: .16 cm. Ağız R: 10 cm. Karın R: 15 cm. (Fig. 7, Res. 8).

Deve tüyü hamurlu astarsız ve p0<-dahsız olan bu kap; hif dışarı çekik yuvarlak ağzılı, yuvarlak gövdeli ve düz diplidir. Omuz kısmında iki küçük kulpu bulunmaktadır ki, bunlardan biri kırıktır.

¹⁶ Bak. E. Akurgal, The Hittites, (London, 1962). pi. X.

¹⁷Bak. C. Burney, Excavations at Haftavantepe, 1971, Iran, XI (1973), pi. 111. •

¹⁸ Eserin, 12 nolu çizme formundaki rı-tonla aynı yerde bulunduğu bilinmektedir (Bak. res. 12).

¹⁹ Krş. dip not 16.

Gövde enine, kırmızı-kahverenkli şeritle le bölünmüş, üst iki şerit arasında dalgali hat, altta ise ard arda stilize kuş motifleri işlenmiştir²⁰.

E - Mataralar: Adana Bölge Müzesindeki koleksiyonda iki tane matara tipli kap bulunmaktadır ki, bunlardan ilk incelenilerek olanı Hitit mataralarına çok benzemesiyle dikkati çekmektedir.

9. Müze Env. No. 29.2.1972 h: 33 cm. Ağız R: 7,5 im. Karın R: 23 cm. (Fig. 8, Res. 9).

Deve tüyü hamurlu, ön yüzü astarlı, çift kulplu, matara tiplidir. ön yüzüne ltina edilmiş olup, bu yüz daha şişkin-dir. Boynunda; -enine ve siyah renkli şeritler birbirine paralel olarak işlenmiş, gövdede ise; birbiri içine girmiş dikey üçgenler gayet uyumlu ve kabın genel formu ile son derece ahenkli bir şekilde yapılmıştır²¹.

10. h: 22 cm. Ağız R: 4,7 cm. Karın R: 19 cm. (Res. 10 a - b).

Hafif dışarı çekik yuvarlak ağızlı, çok kısa boyunlu, yuvarlak - gövdeli gövdeye dik takılmış simetrik iki küçük kulpu olan bu kabın bir yüzü daha şişkincedir. Şişkin olan yüzünde, kırmızı renk ile yapılmış iç içe iki daire, diğer yüzünde ise gene kırmızı ile yapılmış iç içe üç daire işlenmiştir. Özellikle Kültepe ve ayrıca Eskiopar kazılarında aynı tip, iç içe daireler halinde bezeme ihtiva eden çok sayıda Hitit boyalı seramiği bulunmuştur²².

²⁰ Boyalı seramikler üzerinde ard arda stilize kuş motifleri M.ö. 4. binden itibaren kullanılmıştır (Bak. E. Porada, Iran Antiquities, (1963), fig. 6 b.)

²¹ Eserin 3, 4 ve 5 nolu kaplarla bir arada

bulunduğunun bilinmesi, diğer kapların kesinlikle Urartu olması nedeni ile bu kabında Urartu çağına tarihlenmesi mümkün kılmaktadır.

²² 1974 yılı yazında Raci Temizer başkanlığında yürütülen Eski Yapar kazılarında bu tip bezeme ihtiva eden bir Hitit matarası bulunmuştur.

F - Ritonlar: Koleksiyonun sırası iki eserini ritonlar teşkil etmektedir.

11. h: 23 cm. Genişlik: 33 cm. (Fig. 9., Res. 11, a - b).

Deve tüyü renkli, perdahlı, bir yüzünde bezemesi silinmiş, boğa başlıdır. Gövdenin üstündeki libasyon yeri kırılmış olup, bu kısmın ana formu belli değildir, ancak yuvarlak ağızlı, uzunca boyunlu olabilir²³. Ayakları gayet pirimitif özellikte olup, ön ayak uçlarında birer delik gövülmetedir.

Eserin iyi korunmuş olan yüzü açık eflatun ve koyu kırmızı renklerle bezenmiştir. Kolun çizgiler, kabın formuna uyan dalgali hat motifleri, içleri boyalı üçgen motifleri ve arka tarafında gövdeye paralel beyaz, kahverengi ve eflatun çizgiler görülmektedir. Eser renk ve desenleri yönünden karakteristik Urartu boyalı seramiği için verilebilecek tipik bir örnek kabul edilebilir.

12. Müze Env. No. 29.5.1972, h: 13 cm. Ağız çapı: 4 cm. (Fig. 10, Res. 12).²⁴

Ayak formunda, deve tüyü hamurlu, üzeri kırmızı - kahverenkli tezyin edilmiş, ağız kısmı kırık olan bu ritonun üzerinde içleri taramalı üçgenler şeklindeki bezeme yer almaktadır. Bu tip, boyalı Urartu ritonlarına Karmir - Blur kazılarında rastlanılmıştır²⁵. Ancak bu kap formu Anadolu'da M.Ö. 2. bin başlarından itibaren kullanılmıştır, örneğin Eski Hitit çağı Kültepe örnekleri bu konuda verilebilecek misaller arasındadır²⁶.

G - Teknik: Adana Bölge Müzesinde yer alan ve burada bilim dünyasına tanıtılmaya çalışılan eserler üzer-

²³ Krş. R. Ghirshman, Perse, (1963), res. 345.

²⁴ Eser 7 nolu kapla aynı yerde bulunmuştur ve her iki eserde aynı tip içleri taramalı üçgenler şeklinde bezeme ihtiva ederler.

²⁵ Bak. 8. Piotrovsky, Urartu, pi. 47 - 8.

²⁶ Bak. E. Akurgal, The Hittites, pi. 33.

rinde yapılan incelemele ; Urartu boya- lı seramiğinin tek renklilerden dolio az itina ile yapıldıklarını ortaya koymaktadı. Prof. T. özgülç'ünde belirttiği gibi mezarlarda bulunan tek renkli kaplar çoğunlukla madeni kapların taklitleridirle ²⁷ ve bu nedenle madeni- kop görünümü kazanmaları için iyi astarlanmış ve perdahlanmışlardır. Boyalı kaplara ise aynı hassasiyet gösterilmemiştir. Bunlarda özellikle perdahlanma gayet az ve itinasızdır ki, ağırlığın bezemeye verilmiş olması bu konuda neden kabul edilebilir. Aslında bu:oda . tanıtılmaya çalışılan eserlerin müzeye satın alınma yolu ile girdikleri gözönünde tutulursa. bunların değişik yörelerden geldikleri ve dolayısı ile aralarında kalite farklarının bulunabileceği normal kabul edilebilir.

H - Renkler:

Boyalı Urartu çanak çömleklerinde kullanılagelen renklerin çok çeşitli olmadıkları dikkati çekmektedir. Çoğunlukla deve tüyü astarlı zemin üzerine işlenen desenlerde hakim renkler Urartu kırmızısı da diyebileceğimiz vişne çürüğü rengine dönük bir kırmızı ile siyahtır. Bu iki ona -renğin dışında açik kırmızı, beyaz ve açık kahverengide oldukça sık kullanılmıştır.

1 - Bezeme:

özellikle burada incelenilen_ boyalı Urartu çanak çömleği üzerinde yapılan tetkiklerde Urortu için karakteristik bo • zı bezek tiplerini saptamak olanağı bulunmuştur. Örneğin; dalgalı hatlar, yon V ya do yan W ler bronz kemerler üzerinde sınırlama bezeği olarak oldukça sık kullanılan saç örgüsü desenleri ²⁸, içleri taramalı baş aşağı ya do baklava dilimleri şeklinde bezenmiş veya iç içe geçmiş üçgenler, iç içe daireler belli

başlı Urartu desenleri kabul edilebilir. Gerek Ko:mir - Blur kazılarında bulunmuş olan (Bak. dipnot 25) ve gerekse burada 12 no. da incelenilen ayak formundaki kap üzerinde yer alan zik za.; bezeği bu motifinde Urortu boyalı çanak çömleği üzerinde kullanıldığına dikkati çekmektedir.

İ - Sonuç:

Bilindiği gibi Urortu sanatı bütünQ ile çevresindeki bütün kültürlerin geniş ölçüde etkisinde kalmıştır. Burada tanıtılan eterler üzerinde yapılan çalışmalar, Urartu boyalı seramiğinin geniş ölçüde Anadolu'lu sanat etkisinde geliştiğini, ancak İran, Mesopotomyo, Suriye, Kafkasya vs. gibi çevrelerinde Urartu'da bu sanat dalına da tesir ettiklerini ortaya koymaktadır.

Neolitik, Kalkolitik ve Eski Tunç çağlarında aşamalar geçiren, Koloni çağında tam şeklini alan Anadolu'lu usIO- bun Urartu do **M.Ö.** 1. binin 2. çeyreği içinde dahi devam ettiği görülmektedir. Örneğin, Anadolu'da geç kalkolitik çağdan itibaren kullanılmaya başlanan içi taramalı üçgen motifleri ²⁹, Kültepe seramikleri arasında sık rastlanılan dalgalı hat ³⁰, Giyoş, Su kuşu vs. gibi motiflerin Urartu kapları üzerlerinde de görülmekte olması Urartu boyalı seramiğinde Anadolu'lu unsurların geniş ölçüde yaşadıklarını belirlemektedir. Ayrıca, Geç Hitit ve Frig boyalı seramikleri ile Urartuların ki orasında von dEr Osten'inde belirttiği paralellikler vardır ³¹. **I** nolu eserde az da olsa Kafkas, 5 nolu eserde ise kuzey batı İran sanatı etkilerinin görülmesi enteresandır. Ancak daha öncede belirtildiği gibi ağırlık daima Anadolu'lu olan motifle, dedir.

²⁷ Bak. T. özgülç. Altmtpe Kazıları, Belle- ten, XXV (1961), s. 259.

²⁸ Bak. O. A. Taşyürek. Urartu kemerleri, (Ankara, 1975), Res. 1 • 3, 5. 9 - 22, 55

²⁹ Bak. D. French. Excavatlons at Can Hasan, **AS. XIII** (1963), s. 40.

³⁰ Bak. E. Akurgall, The Hittites, **1962**, s. 46, pi. **X**.

³¹ Bak. dipnot. 2.

ADDENDA

Makalenin yayına hazırlandığı bir sırada müzeye satın alınan bir boyalı seramik özellikleri yönünden entere- an bir 'karekter taşıdığı için buraya alınmıştır. Eseri Müzeye getiren antika- cının ifadesine göre kap; *Van* ili Patnos ilçesi civarındaki bir U.rartu mezarında bulunmuştur.

h: 9,5 cm. Ağız R : 6 cm. **Karın** 12 cm. (Fig. 9, Res. 13 - b).

Üst yanı deve tüyü, alt yarısı kır- mızı astarlı, düz yuvarlak ağızlı, yumur- ta gövdeli, karın hattı belirtilmiş, düz dipli olan eser, süslemesi yönünden dik- kati çeken kaplar arasındadır. Prof. Dr. Tahsin özgül'e göre bu kap, Luristan özellikleri taşımaktadır ve Luristan'dan ithal edilmiş olabilir. üzerindeki kon- santrik doirelerle dikkati çekmektedir. Konsantrik daireler gerek Mezopotamya ve gerekse Anadoluda sık görülen bir

motif olmakla beraber, aynı motife Urartu boyalı seramiğinde az da olsa rastlanmaktadır ³².

Kasenin üstünde siyah ve kırmızı-kah- ve rengi ile üçgen ve eşkenar dörtgen motifleri ve aralarında stilize keçi figür- iri görülmektedir. Keçinin stilizasyonu, /1.nadoludaki keçi stilizasyonlarından farklılık göstermekte olup, Luristan bölgesinin özelliklerini taşımaktadır İki ³³, eser Prof. T. Özgüç'ünde ifade et- tiği gibi Luristandan ithal edilmiş ola- bilir.

² Kutlu Emre'ye göre Urartu boyalı seramiğinde konsantrik daire motifi yoktur. Bak. K. Emre. Altın-tepe Urartu Seramiği, Belleken XXXIII (1969), s. 288. Ancak gerek bu eserde ve gerekse Karmir-Blur'da bulunmuş olan Askos tipli kap üzerinde bu motifle karşılaşmaktadır. Bak. B. Piotrovsky, Urartu pi. 58.

³ Krş. Jean Louis Huot, Persia 1 (Nagel), 1963, pl. 66.